

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI TARBIYALASHDA XORIY TAJRIBASI

Ortiqova Yulduz Akram qizi

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi magistranti.

Shahrisabz davlat pedagogika instituti.

E-mail: ortiqovayulduz317@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17896486>

Annotasiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashda xorijiy davlatlar tajribasi o'rganilgan bo'lib, Finlyandiya, Yaponiya, Italiya (Reggio Emilia va Montessori), AQSh, Kanada, Germaniya hamda Skandinaviya mamlakatlarining ilg'or metodik yondashuvlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda xorij tajribalarining umumiy tamoyillari — bolaga individual yondashuv, erkin o'yin, tabiat bilan muloqot, ijodiy rivojlanish, texnologiyalarni qo'llash va ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirish — yoritilgan. Xorijiy tajribalarni O'zbekiston sharoitiga moslashtirish imkoniyatlari ham ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, xorijiy tajriba, Reggio Emilia, Montessori, Finlyandiya ta'limi, Yapon modeli, STEAM, o'yin orqali o'rgatish, individual yondashuv, ijtimoiy-emotsional rivojlanish, o'rmon bog'chalari.

Annotation. This paper examines the experience of foreign countries in preschool education, focusing on advanced pedagogical approaches used in Finland, Japan, Italy (Reggio Emilia and Montessori), the USA, Canada, Germany, and Scandinavian countries. The study highlights key principles of international practices, such as individualized learning, free play, interaction with nature, creative development, the use of technologies, and the enhancement of social-emotional competencies. The applicability of these foreign educational models to the preschool education system of Uzbekistan is also discussed.

Keywords: preschool education, international experience, Reggio Emilia, Montessori, Finnish education, Japanese model, STEAM, learning through play, individualized approach, social-emotional development, forest kindergartens.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashda xorij tajribasi bugungi kunda dunyo miqyosida katta e'tiborga ega bo'lib, ko'plab rivojlangan davlatlarda yaratilgan ta'lim va tarbiya modellari bolalarning har tomonlama rivojlanishiga yo'naltirilgan. Eng avvalo, xorijiy tajribada bola shaxs sifatida e'tirof etiladi, uning qiziqishlari, individual rivojlanish sur'ati, temperament va ehtiyojlari hisobga olinadi. Ko'plab mamlakatlar maktabgacha ta'limni majburiy dastur emas, balki bolani kelajak hayotiga, maktabga va jamiyatga tayyorlovchi tizim sifatida ko'radi. Bu jarayonda o'yin, amaliy faoliyat, mustaqil izlanish va tajriba o'tkazish asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi.

Masalan, Finlyandiya tajribasida bolalarning ruhiy sog'lomligi, erkin rivojlanishi va stresssiz o'rganishiga katta ahamiyat beriladi. Bu mamlakatda maktabgacha ta'limda bolalar ko'proq tabiat qo'ynida vaqt o'tkazadi, tajriba qiladi, kuzatadi va o'yin orqali bilim oladi. Bolaga bosim o'tkazilmaydi, faqat uning qiziqishi asosida o'rganish jarayoni tashkil etiladi. Fin pedagoglari "bolaga erkinlik berish – uning samarali rivojlanishidir" tamoyiliga amal qiladi.

Yaponiya maktabgacha ta'limida esa intizom, o'zini boshqarish, mustaqillik va jamoadoshlikni shakllantirish ustuvor hisoblanadi.

Bog'chalarda bolalarga kichik guruhlarda ishlash, o'z o'yin va mashg'ulotlarini o'zi tashkil etish, xonani tartibga keltirish, ovqatdan oldin va keyin gigiyenaga amal qilish kabi odatlar muntazam o'rgatiladi. Yaponiya tarbiya tizimi bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga katta e'tibor qaratadi.

Reggio Emilia (Italiya) yondashuvi butun dunyoda eng muvaffaqiyatli maktabgacha ta'lim metodlaridan biri sifatida tan olingan. Bu tizimda bola "kashf etuvchi shaxs" sifatida ko'riladi.

Unga atrof-muhit bilan mustaqil tajriba o'tkazish, san'at, konstruktorlik, rasm, loy, musiqa orqali o'zini ifodalash imkoniyati beriladi. Tarbiyachi yo'l ko'rsatuvchi emas, balki bolaga jarayonni his etish, tasavvur qilish va ijod qilishda yordam beruvchi "hamkor" sifatida ishtirok etadi. Reggio Emilia bog'chalarida har bir bola o'ziga xos rivojlanish yo'liga ega bo'lib, unga individual yondashuv ta'minlanadi.

Montessori ta'limi (Italiya) ham dunyoda keng qo'llanadi. Ushbu tizimda "bolaning mustaqil rivojlanishiga to'sqinlik qilmaslik" tamoyili asos bo'lib xizmat qiladi. Montessori muhitida har bir material o'z funksiyasiga ega, bola esa o'z xohishiga ko'ra tanlab o'ynaydi, mashq qiladi va natijaga o'zi erishadi. Bu uslub bola mustaqilligini, mantiqiy fikrlashini, tartiblilikni, mayda motorikani va o'zini boshqarish ko'nikmalarini kuchaytiradi. Tarbiyachi bola faoliyatiga aralashmaydi, faqat kuzatadi va kerak bo'lganda yo'l ko'rsatadi.

AQSh va Kanada tajribasida maktabgacha ta'lim asosan ko'p madaniyatli muhitda tashkil etiladi. Bu davlatlarda bolalarning ijtimoiy, emotsional va kommunikativ rivojiga alohida urg'u beriladi. Interaktiv texnologiyalar, STEM (Science, Technology, Engineering, Math) dasturlari, kodlashning boshlang'ich elementlari, sensorli rivojlantiruvchi materiallar keng qo'llaniladi.

Bolalar kichik yoshdan tajriba o'tkazadi, kuzatadi, muammolarga yechim topadi va jamoada ishlashni o'rganadi. Ota-onalar ham tarbiya jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirilgan.

Janubiy Koreya ta'lim tizimi esa bolalarda intizom, mehnatsevarlik va salomatlikni mustahkamlashga qaratilgan. Bu mamlakatda maktabgacha ta'limda erta rivojlantiruvchi metodlar ko'proq qo'llanadi, biroq o'yin va sport faoliyatlarining ulushi ham katta. Sensorli o'yinlar, musiqiy mashg'ulotlar, raqs va jismoniy harakatlar orqali bolalarning aqliy va jismoniy rivoji uyg'un tarzda shakllantiriladi.

Yevropa davlatlarining aksariyatida bolalarning maktabgacha ta'limga qatnashi davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Germaniyada "o'rmon bog'chalari" mashhur bo'lib, bunda bolalar kunning ko'p qismini tabiat qo'ynida o'tkazadilar. Kuzatish, tabiat hodisalarini o'rganish, jismoniy faollik, mustaqil fikrlash, guruhda hamkorlik qilish asosiy ustuvor yo'nalishlardir.

Bunday bog'chalarda bolalarda tabiatga mehr, ekologik tafakkur va mustaqillik kuchli shakllanadi.

Umuman olganda, xorijiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha ta'lim tizimida bolani majburlab o'qitish emas, balki unga erkin muhit yaratish, o'yin orqali o'rgatish, uning qiziqishlarini qo'llab-quvvatlash, individual yondashuvni ta'minlash, ota-onalarni jarayonga jalb qilish eng muhim tamoyillar hisoblanadi. Muvaffaqiyatli xorijiy tajribalar o'zbek maktabgacha ta'lim tizimiga ham tatbiq etilib, bolalarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qilmoqda.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashda xorij tajribasi bugungi global ta'lim tizimida o'ziga xos yetakchi o'rin tutadi.

Rivojlangan davlatlar bolani bosh omil sifatida e'tirof etib, uning individual qobiliyatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik muhit yaratish ustida ishlamoqda. Xorij tajribasida bolani "kattalarning miniatyura ko'rinishi" deb emas, balki mustaqil fikrlovchi, qiziqishga ega bo'lgan, o'z ichki dunyosi bilan ajralib turuvchi shaxs sifatida ko'rish tamoyili asosiy o'rinni egallaydi.

Shu sababli rivojlangan mamlakatlarda maktabgacha ta'lim o'yin, tajriba, izlanish, tabiat bilan muloqot, san'at, texnologiya va ijtimoiy rivojlanishga asoslangan bo'ladi.

Finlyandiya tajribasida bolaga erkin rivojlanish imkoniyati berilishi eng muhim yondashuvlardan sanaladi. Bu mamlakatda bolalar kunning katta qismini tabiat qo'ynida o'tkazadi, o'yin orqali o'rganadi, ularga hech qanday bosim yoki tezlashtirilgan o'qitish qo'llanilmaydi. Fin maktabgacha ta'limi "kam dars — ko'proq o'yin" tamoyiliga tayanib, bolalarning ruhiy sog'lomligini, o'zini erkin ifodalashini, emotsional barqarorligini ta'minlashga qaratilgan. Tarbiyachilar bolalarga mustaqil izlanish imkonini yaratadi, savollar orqali ularni fikrlashga yo'naltiradi, ammo hech qachon fikrni majburiy shakllantirmaydi.

Yaponiya bog'chalaridagi tarbiya jarayoni esa tartib, intizom, jamoaviylik va mas'uliyatni rivojlantirishga asoslangan. Bu yerda bolalar kichik yoshdan o'zlari ortidan yig'ishtirish, ovqat tarqatishda yordam berish, jamoada ishlash va boshqalarni hurmat qilishni o'rganadi. Yaponiya pedagogikasida "katta yoshdagilar bolaga xizmat qilmaydi, bola o'zi mustaqil bo'lishi kerak" degan tamoyil mavjud. Shu bois bu davlat tajribasi bolalarning mustaqil fikrlash, o'z xulqini nazorat qilish va o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish ko'nikmalarini kuchli shakllantiradi.

Italiyaning Reggio Emilia ta'lim modeli – dunyodagi eng kreativ va bolaga yo'naltirilgan tizimlardan biri. Bu tizimda bola atrof-muhit bilan muloqotda bo'lishi, uni kashf etishi va o'z tasavvuri asosida ijod qilishi uchun sharoit yaratiladi. Reggio Emilia bog'chalarida muhit "uchinchi tarbiyachi" deb qaraladi: xona dizayni, yorug'lik, materiallar, ranglar, tabiat elementlari, san'at burchaklari hammasi bolaning sinchkovligini o'stirishga xizmat qiladi. Tarbiyachi esa bolalarning fikrini cheklamaydi, ularga savollar beradi, loyihaviy ishlarni birgalikda olib boradi.

Bu tizim bolalarda ijodkorlik, ijtimoiy muloqot, mustaqil fikrlash va estetika tuyg'usini rivojlantiradi.

Dunyo bo'ylab keng tarqalgan Montessori tizimi esa bolalarning mustaqilligini maksimal darajada rivojlantiradi. Montessori muhitidagi har bir material bola uchun o'zida yashirin didaktik maqsadga ega bo'ladi. Bola o'z xohishiga ko'ra material tanlaydi, uni o'rganadi, xatoni esa o'zi topadi. Tarbiyachi jarayonga aralashmaydi, faqat kuzatadi va kerak bo'lsa yordam beradi.

Montessori metodikasi bolalarda tartiblilik, mayda motorika, diqqat, mantiqiy fikrlash, o'zini boshqarish, bir ishga berilib ketish ko'nikmalarini shakllantiradi.

AQSh, Kanada va Avstraliya tajribasida bolalarni erta yoshdan STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Math) yo'nalishlariga jalb etish keng ommalashgan. Ushbu mamlakatlarda bolalar interaktiv texnik vositalar, robototexnika, sensorli markazlar, tajriba burchaklari orqali o'rganadi. Masalan, bolalar kichik yoshdan kodlashning boshlang'ich elementlari, mantiqiy bloklar, qurilish elementlari yordamida murakkab bo'lmagan algoritmlar yaratadi. Bu jarayon bolalarning tafakkurini, kuzatuvchanligini, muammoni mustaqil hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Shuningdek, AQShda ijtimoiy-emotsional rivojlanish (SEL)ga alohida e'tibor beriladi. Bolalar his-tuyg'ularni ifodalash, boshqani tushunish, hamkorlik qilish, mojaroni tinch yo'l bilan hal qilish kabi ko'nikmalarni o'rganadi.

Germaniyada “o‘rmon bog‘chalari” deb nomlanuvchi ta‘lim shakli keng tarqalgan bo‘lib, bolalar deyarli butun kunni tabiat qo‘ynida o‘tkazadilar. Tabiiy materiallar bilan o‘ynash, daraxt, barg, tosh, suv bilan tajriba o‘tkazish, jismoniy faollik bilan shug‘ullanish orqali ular o‘z salomatligini mustahkamlaydi, mustaqil fikrlaydi va tabiat jarayonlarini chuqur anglaydi. Bu tajriba bolalarning ekologik madaniyatini, tabiatga mehrini oshiradi.

Skandinaviya davlatlarida maktabgacha ta‘limning asosiy yondashuvi bolalarning erkin o‘yin faoliyati va psixologik farovonligi hisoblanadi. Bu mamlakatlarda bolalarni erta bosqichda “akademik o‘qitish” umuman qo‘llanilmaydi. Aksincha, o‘yin orqali ijtimoiy hayotga tayyorlash, muloqotga kirishish, o‘zini ifodalash, jismoniy harakat qilish ustuvor hisoblanadi. Tarbiyachilar bolaning qiziqishini kuzatadi va shu qiziqish asosida mashg‘ulotlar tashkil qiladi.

Xorij tajribalarida ota-onalarni tarbiya jarayoniga jalb etish ham juda muhim. Ko‘plab davlatlarda ota-onalar tarbiyachi bilan hamkorlikda bolalar rivojlanishini kuzatadi, loyihalarda ishtirok etadi, muntazam uchrashuvlarda maslahatlar oladi. Bu esa bola tarbiyasining uzluksiz va samarali bo‘lishini ta‘minlaydi.

Umuman olganda, dunyo tajribasi shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha ta‘limda eng samarali natija erkin o‘yin, individual yondashuv, tabiat bilan muloqot, ijodiy faoliyat, texnologiyalarni maqsadli qo‘llash, hissiy farovonlik va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish orqali erishiladi.

Xorijiy tajribalar O‘zbekiston maktabgacha ta‘lim tizimi uchun ham katta ahamiyatga ega bo‘lib, bugungi kunda ko‘plab ilg‘or metodlar mahalliy sharoitga moslashtirilgan holda joriy etilmoqda.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta‘limni samarali tashkil etish uchun dunyo tajribasidagi eng muvaffaqiyatli yondashuvlar — o‘yin asosidagi ta‘lim, bolaga individual yondashuv, tabiat bilan faol muloqot, ijodiy faoliyatni qo‘llab-quvvatlash va texnologiyalardan maqsadli foydalanish — asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi. Finlyandiya tajribasi bolaga erkinlik berish, Yaponiya tizimi esa intizom va mustaqillikni shakllantirishda ahamiyatga ega.

Reggio Emilia yondashuvi ijodkorlik va kashfiyotchilikni rivojlantirsa, Montessori modeli bolani mustaqillikka o‘rgatadi. AQSh va Kanada tajribasi zamonaviy texnologiyalar va STEAM yo‘nalishlariga erta jalb etish bilan ajralib turadi. Germaniyadagi o‘rmon bog‘chalari ekologik tafakkurni rivojlantiradi, Skandinaviya davlatlarida esa psixologik farovonlik birinchi o‘ringa qo‘yiladi.

Ushbu tajribalar O‘zbekiston maktabgacha ta‘lim tizimi uchun ham juda foydali bo‘lib, ularni mahalliy sharoitga moslashtirish orqali bolalarning har tomonlama rivojlanishini yanada samarali yo‘lga qo‘yish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Montessori, M. "The Montessori Method." New York: Schocken Books, 2013.
2. Edwards, C., Gandini, L., & Forman, G. "The Hundred Languages of Children: Reggio Emilia Approach." Praeger, 2012.
3. Dahlberg, G., Moss, P., & Pence, A. "Beyond Quality in Early Childhood Education and Care." Routledge, 2013.
4. OECD. "Starting Strong: Early Childhood Education and Care." OECD Publishing, 2017.

5. Finnish National Agency for Education. "Early Childhood Education and Care Curriculum." Helsinki, 2018.
6. Tobin, J., Hsueh, Y., & Karasawa, M. "Preschool in Three Cultures Revisited." University of Chicago Press, 2009.
7. Forest Kindergarten Association of Germany. "Waldkindergarten Concept and Practice." Berlin, 2016.
8. National Association for the Education of Young Children (NAEYC). "Developmentally Appropriate Practice." Washington DC, 2020.
9. SKOL – Scandinavian Early Childhood Education Reports, 2021.
10. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi rasmiy me'yoriy hujjatlari.